

ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ ΣΤΟ ΠΕΡΙ ΑΛΥΠΙΑΣ ΤΟΥ ΓΑΛΗΝΟΥ

Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ θεωρούμενου ὡς τώρα χαμένου ἔργου τοῦ Γαληνοῦ *Περὶ ἀλυπίας* στὸν κώδικα 14 τῆς μονῆς Βλατάδων, τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰώνα, ὑπῆρξε τὸ ἔναυσμα γιὰ μία μεγάλη καὶ ἀξιόλογη ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τόσο στὴν Γαλλία ὅσο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀρχικὴ ἐκδοση ἀπὸ τὴν V. Boudon-Millot¹ ἀκολουθήθηκε ἀπὸ τὴν ἀπὸ κάθε ἀποψη ἔγκυρη καὶ προσεγμένη ἐκδοση δύο ἑμπειρων φιλολόγων τῆς Φιλοσοφικῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Π. Σωτηροῦδη καὶ τῆς Π. Κοτζιᾶ², στὴν ὁποία παρενέβη, μὲ ὑποδείξεις καὶ χρήσιμες παρατηρήσεις, ὅλο σχεδὸν τὸ βαρὺ πυροβολικὸ τοῦ κλασσικοῦ τομέα τῆς σχολῆς: Βασιλειάδης, Μαυρουδῆς, Παράσογλου, Στεφανῆς, Χρηστίδης. Φυσικὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πάρα πολὺ ἱκανοποιητικὸ. Στὴν συνέχεια, στὴ σειρὰ *Les Belles Lettres* (Collection Budé) ἡ Γαλλικὴ ὁμάδα προχώρησε σὲ νέα, βελτιωμένη ἐκδοση τοῦ κειμένου³. Καὶ οἱ δύο ἐκδόσεις συνοδεύονται ἀπὸ μετάφραση καὶ ἐκτενὴ ὑπομνηματισμό. Παρακάτω θὰ παρουσιασθεῖ μιὰ σειρὰ δικῶν μας προβληματισμῶν καὶ παρατηρήσεων σὲ ὀρισμένα χωρία τοῦ κειμένου, οἱ ὁποῖες ἐνδέχεται νὰ συμβάλουν κάπως στὴν πληρέστερη κατανόησή του. Παραπέμπω πάντοτε σὲ στίχους τῆς ἐκδοσης τῆς Θεσσαλονίκης.

1. V. Boudon-Millot, Un traité perdu de Galien miraculeusement retrouvé, le *Sur l'inutilité de se chagriner*. Texte grec et traduction française, *La science médicale antique. Nouveaux regards. Études réunies en l'honneur de J. Jouanna*. Sous la direction de V. Boudon-Millot, A. Guardasole, C. Magdelaine, Paris 2007, 70-123.

2. Π. Κοτζιᾶ-Π. Σωτηροῦδης, Γαληνοῦ *Περὶ ἀλυπίας*, *Ἑλληνικά* 60 (2010), 63-150.

3. Galien. Tome IV. *Ne pas se chagriner*. Texte établi et traduit par V. Boudon-Millot et J. Jouanna avec la collaboration de A. Pietrobelli, *Les Belles Lettres*, Paris 2010. Τὰ χωρία ἄλλων ἔργων τοῦ Γαληνοῦ, ποὺ παραδίδονται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς μονῆς Βλατάδων, παρουσιάζουν ἐπίσης προβλήματα. Δείγματος χάριν ἀναφέρω τὰ χωρία τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἐκδόσεων Budé (Galien, Tome I, *Introduction général, Sur l'ordre de ses propres livres, Sur ses propres livres, Que l'excellent médecin est aussi philosophe*. Texte établi, traduit et annoté par V. Boudon-Millot, Paris 2007), σ. 96, 22 ὅπου πρέπει νὰ γραφεῖ ἀπογράψασθαι ἅμα, σελ. 96, 25 ὅπου πρέπει νὰ γραφεῖ δ' ἦτοι τῷ, σ. 97, 3 ὅπου πρέπει νὰ γραφεῖ αὐτοῦ, σ. 97, 18 ὅπου πρέπει νὰ γραφεῖ δὴ καὶ σ. 155, 17-20 ὅπου τὸ ἀπὸ τῶν σαφῶς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἀπάντων καὶ τὸ σώματα τὰ σὲ σώματός τε.

38-39 καὶ δι' αὐτό γε τοῦτο πλέον ἐνοίκιον ἐτελοῦμεν οἱ ἐμισθούμεθα κατὰ τὰς ἀποθήκας ἐκείνας οἰκήματα. Ὁ κώδικας παραδίδει οἱ μὲν μισθώματα, ἡ διόρθωση οἱ ἐμισθούμεθα εἶναι τοῦ Σωτηροῦδης, στήν δευτέρα Γαλλικὴ ἔκδοση προτείνεται ἡ διόρθωση οἱ μεμισθωμένοι. Θὰ μπορούσαμε ἐπίσης νὰ προτείνουμε: οἱ μεμισθώμεθα.

50 πάνν ῥαδίως ἤνεγκα τὸ πρᾶγμα μῆτε βραχὺ ἀνιαθεῖς. Ἐφ' ὅσον δὲν ἀκολουθεῖ δεύτερο μῆτε ἢ ἄλλη ἀνάλογη λέξη, προτείνεται ἡ διόρθωση *μηδέ*. Ἡ ἔκφραση *μηδὲ βραχὺ* δὲν εἶναι ἀσυνήθης στὰ κείμενα τοῦ Γαληνοῦ, βλ. π.χ. *De differentia pulsuum*, Kühn 8, 691, 18: *ᾧ μηδὲ βραχὺ μέτεστι στρυφνότητος*, καὶ *In de officina medici commentarii*, Kühn 18b, 768, 16: *ὡς μηδὲ βραχὺ τὸν αὐτὸν ἐκείνης δύνασθαι φέρειν τὸ μέγεθος τῆς ὁδύνης*.

69-70 ἔκδοσιν ἐμὴν ποιήσασθαι, τῶν γραφῶν εἰς ἀκρίβειαν ἐκπεπονημένων, ὡς μῆτε τι περιττεύειν ῥήματα μῆτε ἐλλείπειν, ἀλλὰ *μηδὲ παραγραφὴν ἀπλὴν ἢ διπλὴν ἢ κορωνίδα προσηκόντως τιθεμένην ἐν μέσῳ βιβλίων*⁴. τί δὲ λέγειν περὶ στιγμῆς ἢ ὑποστιγμῆς, ἀς οἶσθα τοσοῦτον δυναμένας ἐν ἀσάφεσι βιβλίοις, ὥστε προσέχοντα τὸν νοῦν αὐταῖς ἐξηγητοῦ μὴ δεῖσθαι. Τὸ τί δὲ λέγειν εἰσάγεται κάπως ἀπότομα, καθὼς τὸ ἀπαρέμφατο δὲν φαίνεται νὰ ἔχει ρῆμα ἐξάρτησης. Προτείνω νὰ γραφεῖ *τί δεῖ λέγειν*. Ἡ ἔκφραση ἀπαντᾷ συχνὰ στὸν Γαληνό, βλ., π.χ., *De sectis ad eos qui introducuntur*, Kühn 1, 96, 6: *πρὶν γὰρ ταῦθ' εὑρεθῆναι τῶν ἐν τῷ βάθει τοῦ σώματος μορίων οὐδενὸς οἶόν τε διαγνῶναι τὸ πάθος. τί δεῖ λέγειν ὅτι καὶ διαλεκτικῆς ἐνταῦθα χρεῖα μεγάλη*.

75-77 Τοιαῦτα ἦν τὰ Θεοφράστου καὶ Ἀριστοτέλους καὶ Εὐδήμου καὶ Κλίτου (sic cod.; Κλειτομάχου Kotzia) καὶ Φαινίου βιβλία καὶ Χρυσίππου τὰ πλεῖστα καὶ τῶν παλαιῶν ἱατρῶν πάντων. Ἡ Γαλλίδα ἐκδότρια, στήν πρώτη ἐκδοτικὴ δοκιμή, θεώρησε ὅτι τὸ σαφῶς ἐφθαρμένο ὄνομα Κλίτου τοῦ χειρογράφου ἀντικατέστησε τὸ ὀρθὸ Κλείτου, ἀποδέκτη πραγματείας τοῦ στωϊκοῦ Χρυσίππου, ἐνῶ ἡ Κοτζιᾶ προτείνει τὴν διόρθωση *Κλειτομάχου*, θεωρώντας ὅτι γίνεται ἀναφορὰ στὸν Καρχηδονιακῆς καταγωγῆς ὁμώνυμο φιλόσοφο, φίλο καὶ διάδοχο τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Καρνεάδης. Ὁ Κλειτόμαχος μνημονεύεται καὶ σὲ ἄλλο ἔργο τοῦ Γαληνοῦ. Συμπτωματικὰ ἡ ἴδια διόρθωση υἱοθετεῖται στήν ἀναθεωρημένη Γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ 2010. Ὡστόσο, μπορούμε νὰ σκεφθοῦμε καὶ τὴν διόρθωση *Κλύτου*. Ὁ Κλύτος ὁ Μιλήσιος, γιὰ τὸν ὁποῖον ἐλάχιστα στοιχεῖα εἶναι γνωστά, ἦταν μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ συνέθεσε τὸ χαμένο σήμερα ἔργο *Περὶ Μιλήτου*. Ὁ Κλύτος ταιριάζει νὰ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Γαληνό *μαζὶ* μὲ τοὺς ἄλλους, ἄμεσους μαθητὲς τοῦ Ἀριστοτέλη, δηλαδὴ τὸν Εὐδήμο, τὸν Φαινία καὶ τὸν Θεόφραστο.

4. Ἐδῶ χρησιμοποιοῦται ἡ Γαλλικὴ ἔκδοση.

Δὲν εἶναι ἴσως τυχαῖο ὅτι καὶ ὁ Φαινίας εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, τῆς Ἑρεσοῦ (*Περὶ πρυτάνεων Ἑρεσίων*).

101 Ἴσως δὲ ἐλύπει <σε ἂν> καὶ ἡ τῶν Ἀττικῶν ὀνομάτων καὶ ὅσα πολιτικὰ πραγματεία. Στὴν Γαλλικὴ ἔκδοση εἰσάγεται ἡ παρεμφερὴς διόρθωση Ἴσως δὲ <σ> ἐλυ<ή>σει. Ὁ κώδικας παραδίδει ἐλύπει. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι προηγουμένως ὁ Γαληνὸς χρησιμοποιοῦν μίαν φράση παρεμφερῆ (στίχ. 77 *Λυπήσει δὲ καὶ ταῦτα μάλιστα*). Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὅμως ὁ ἀποδέκτης τῆς πραγματείας τοῦ Γαληνοῦ θὰ στενοχωρηθεῖ ὄχι λόγῳ τῆς ἰδίας τῆς πραγματείας γιὰ τὰ Ἀττικὰ καὶ πολιτικὰ ὀνόματα, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἀπώλειάς της στὴν πυρκαϊά. Μήπως συνεπῶς ἡ γραφὴ τοῦ κώδικα πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ λείπει (λείπει, εἶναι χαμένη πλέον καὶ ἡ πραγματεία γιὰ τὰ Ἀττικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ ὀνόματα);

108-111 ἀξιούντων μὲν καὶ τῶν ἐν τῇ πατρίδι φίλων ἀπάσας αὐτοῖς πεμφθῆναι τὰς ὑπ' ἐμοῦ γεγυμνασμένας πραγματείας, ὅπως ἐν βιβλιοθήκῃ δημοσίᾳ στῶσι, καθάπερ καὶ ἄλλοι τινὲς ἤδη πολλὰ τῶν ἡμετέρων ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἔθηκαν. Τὸ ἔθηκαν ἐπιβάλλει τὴν διόρθωση τοῦ παραδεδομένου δημοσιασθῶσι ὄχι σὲ δημοσίᾳ στῶσι, ὅπως προτείνεται καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις, ἀλλὰ σὲ δημοσίᾳ θῶσι. Δυνατὴ εἶναι καὶ ἡ διόρθωση ἐν βιβλιοθήκαις δημοσίαις θῶσι.

119-120 Ἦν δ' ὡς οἶσθα καὶ τὰ πολιτικὰ, <ἀ> ἔφθασεν Δίδυμος, τὰ τε γλωττηματικὰ πάντα ἐξηγήσασθαι. Τὸ <ἀ> ἀποτελεῖ προσθήκη τῆς Γαλλίδας ἐκδότριας, ἡ ὁποία ἐπίσης διόρθωσε τὸ φθάνων τοῦ χειρογράφου σὲ ἔφθασεν. Στὴν ἔκδοση τῆς Θεσσαλονίκης υἱοθετήθηκαν οἱ διορθώσεις αὐτὲς τῆς πρώτης γαλλικῆς ἔκδοσης. Σὲ ἓνα κείμενο ὅμως μὲ ἀρκετὰ ἀνειμένη σύνταξη ὅπως τὸ συγκεκριμένο ἔργο τοῦ Γαληνοῦ, ἡ περιφράση Ἦν ... φθάνων ... ἐξηγήσασθαι (μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἔφθασεν ἐξηγήσασθαι) δὲν δημιουργεῖ κανένα πρόβλημα.

130-133 μάλιστα μὲν οὖν καὶ κατὰ τὸ περὶ διαίτης ὑγιεινόν, ὃ τινες μὲν φασι αὐτοῦ εἶναι ἔνιοι δὲ Φιλιστίωνος ἕτεροι δὲ Ἀρίστωνος, ἀνδρῶν παλαιότατων, εὐρίσκεται γεγραμμένος ὁ χόνδρος, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς κωμικοῖς +*Ἀβυδομᾶν ἢ Ἀβυστακινεῖν*. 12. Ἀλλ' ὅσα μὴ σαφῆ τοῖς ἀκούουσιν ἦν ὠριστο κατὰ τὴν ἡμετέραν πραγματείαν. Ὅλοι οἱ ἐκδότες θεωροῦν ὅτι πίσω ἀπὸ τὰ φαινομενικῶς ἀκατανόητα *Ἀβυδομᾶν ἢ Ἀβυστακινεῖν* κρύβονται ὀνόματα ἀρχαίων κωμικῶν, π.χ. στὴν πρώτη ἔκδοση προτείνεται *Χιωνίδη ἢ Ἀριστοφάνει*, στὴν ἔκδοση τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Χρηστίδης προτείνει *Ἀντιφάνει ἢ Ἀλεξανδρίδῃ*, στὴν δευτέρη Γαλλικὴ ἔκδοση τυπώνεται *Ἀριστομένει ἢ Ἀριστοφάνει*. Μὲ πολλὴ σύνεση ὁ Σωτηροῦδης καὶ ἡ Κοτζιᾶ προτιμοῦν νὰ ἀφήσουν τὸ κείμενο ὡς ἔχει, δηλώνοντας ὅτι πρόκειται γιὰ χωρίο ἀθεράπευτο. Ἴσως ὅμως πρέπει νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνεύρεση ἐφθαρμένων κύριων ὀνομάτων συγγραφέων. Μία πρόχειρη ματιὰ στὸ LSJ μᾶς δείχνει ὅτι στοὺς ἀρχαίους κωμικοὺς

ἀπαντοῦν οἱ λέξεις Ἀβυδοκόμης καὶ ἀβυρτάκη. Τὸ πρῶτο ἐρμηνεύεται ὡς ὁ ἐπὶ τῷ συκοφαντεῖν κομῶν καὶ ἀπαντᾷ στοὺ ἀπόσπασμα 733 τοῦ Ἀριστοφάνη, ἐνῶ τὸ δεύτερο δηλώνει μία γλυκιά σάλτσα, καὶ ἀπαντᾷ στοὺν Φερεκράτη, στοὺν κωμικὸ Θεόπομπο καὶ στοὺν Ἀλεξί τῆς Μέσης κωμωδίας. Μάλιστα τὸ πρῶτο στοὺ Λεξικὸ τοῦ Ἑσυχίου καταχωρίζεται ὡς ἀβυδοκόμας⁵. Εἶναι ἐπομένως σαφές ὅτι πρέπει νὰ γραφεῖ Ἀβυδοκόμαν ἢ ἀβυρτάκην. Πῶς ὅμως συνδέονται αὐτὲς οἱ δύο λέξεις μὲ τὰ συμφραζόμενα; Αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπλῶς μὲ ἀλλαγὴ τῆς στίξης. Ἡ φράση ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς κωμικοῖς ἀνήκει νοηματικὰ σὲ ὅσα ἐπονται, ὅχι σὲ ὅσα προηγούνται. Βάζοντας τελεία πρὶν ἀπὸ τὸ ἀλλὰ, καὶ διορθώνοντας τὸ ἀλλ' σὲ <ῆ> ἀλλ', μπορούμε νὰ προτείνουμε ἐδῶ τὴν ἀκόλουθη ἀποκατάσταση τοῦ κειμένου: Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς κωμικοῖς, Ἀβυδοκόμαν ἢ ἀβυρτάκην <ῆ> ἀλλ' ὅσα μὴ σαφῇ τοῖς ἀκούουσιν ἦν ὠριστο κατὰ τὴν ἡμετέραν πραγματείαν. Ἴσως μπορεῖ καὶ τὸ πρῶτο Ἀλλὰ νὰ διορθωθεῖ σὲ Ἀλλ' ᾧ, δὲν κρίνεται, ὥστόσο, ἀπολύτως ἀπαραίτητο.

181 ἐπιτάττεσθαί σου τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐπειδὴ ἡ ἐπιθυμία δὲν ἐπιτάττεται, ἀλλὰ ἐπιτείνεται, προτείνω νὰ γραφεῖ ἐπιτετάσθαι. Ἡ φθορὰ τοῦ κειμένου ἐνδεχομένως προῆλθε ἀπὸ παρατοποθέτηση ἐκ μέρους κάποιου ἀντιγραφέα τῆς αὐξησης τε-, ἡ ὁποία ἀρχικὰ εἶχε τεθεῖ *supra lineam*.

188-191 Φιλήδονος <ὦν> Ἀρίστιππος οὐκ ἀρκούμενος διαίτῃ εὐτελεῖ ἀλλὰ καὶ πολυτελῶς ὀφρωνῶν ἐκάστης ἡμέρας, ἐδίδου ἀργύριον ἐκάστοτε δαφίλῃς ταῖς εὐμορφοτέραις τῶν κατ' αὐτὸν ἐταίρων. Ὅμως καίτοι πολλῶν δεόμενος ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος. Ἡ φράση ὅμως καίτοι ἐνέχει μία ταυτολογία. Προτείνω νὰ γραφεῖ ὅμως καὶ ἔτι (=ὅμως, καὶ πάλι εἶχε πολλὰς ἀνάγκες, διότι οἱ σπατάλες του δὲν μποροῦσαν νὰ καλύψουν τίς ὑπέρμετρες καὶ παράλογες ἀπαιτήσεις του).

227-230 οὐδόλως ἀνιῶνται, καθάπερ ὁ Κιτιεὺς Ζήνων, ὥς φασι, ἀπαγγελθείσης αὐτῶν ναναγίας, ἐν ἧ πάντα ἀπώλεσεν, εἶ γε ποιεῖς εἶπεν, ᾧ τύχη, συνελαύνουσα ἡμᾶς εἰς τὸν τρίβωνα καὶ τὴν στοάν. Ὅπως ἐκδίδεται τὸ κείμενο, ἡ σύνδεση τῆς παραβολικῆς πρόταξης μὲ τὴν κύρια εἶναι προβληματική. Τί σημαίνει οὐδόλως ἀνιῶνται, καθάπερ ὁ Κιτιεὺς Ζήνων εἶπεν; Ὁ Γαληνὸς δὲν ἐπικαλεῖται ἐδῶ μία ρήση τοῦ Ζήνωνος σχετικὰ μὲ τὴν ἀταραξία τῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ ἀναφέρει τὴν δική του στάση ἀπέναντι στὴν ἀπροσδόκητη καταστροφή. Αὐτὸ ποὺ ἀναμένουμε εἶναι οὐδόλως ἀνιῶνται καθάπερ ὁ Κιτιεὺς Ζήνων (ἐνν.: οὐδόλως ἡνιᾶτο). Στὴν πραγματικότητα τὸ οὐδόλως ἡνιᾶτο ἐννοεῖται στοὺ χωρίο, ὅποτε τὸ ὥς μᾶλλον πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ὅς. Τὸ φασιν χρήσιμοποιεῖται ἐδῶ παρενθετικά.

5. *Hesychii Alexandrini Lexicon*. Recensuit et emendavit K. Latte, I (A-D), Hawniae 1953, 10, 25.

234-235 Οὐ γὰρ οὐδὲ τοῦτο μέγα <τὸ> μὴ μαῖναι <με> τὴν μαῖναν πολλῶν τῶν ἐν αὐτῇ βασιλικῇ καταγερσάντων. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει πολλοῖς, ἡ διόρθωση πολλῶν προτάθηκε ἀπὸ τὴν Κοτζιά. Οἱ προσθήκες <τὸ> καὶ <με> δὲν φαίνονται ἀπολύτως ἀπαραίτητες. Ἀντὶ γὰρ τὴν διόρθωση πολλῶν, θὰ πρότεινα τὴν ἐξῆς ἀποκατάσταση: Οὐ γὰρ οὐδὲ τοῦτο μέγα μὴ μαῖναι τὴν <αὐτὴν> μαῖναν πολλοῖς ... Τὸ βασιλικῇ ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς Γαλλίδας ἐκδότριας ἀπὸ τὸ βασιλικῶν τοῦ χειρογράφου. Ὅμως ἡ λέξις βασιλικός, οὐσιαστικοποιημένη, δηλώνει τὸν αὐλικό⁶, πολὺ γνωστὸς εἶναι ὁ βασιλικὸς τοῦ Κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου (4, 46-49). Συνεπῶς ἡ γενικὴ πληθυντικὸς εἶναι προτιμότερο νὰ διατηρηθεῖ.

242-244 Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην μεγαλοφυχίαν ἡγαγέ με πρῶτον μὲν καὶ ἂ σὺ γνώσκεις αὐτός, ὡς ἂν ἐξ ἀρχῆς συναναστραφείς καὶ συμπαιδευθεὶς ἡμῖν φῆς. Τὸ χειρόγραφο τῆς μονῆς Βλατάδων παραδίδει ἐφης. Μποροῦμε νὰ γράψουμε ἐφης (ἀντὶ τοῦ κλασσικοῦ ἐφησθα) καὶ νὰ διορθώσουμε τὸ γινώσκεις σὲ γινώσκειν (ἐξαρτώμενο ἀπὸ τὸ ἐφης). Τὸ ἂν δὲν προσδιορίζει τὸ ἐφης, ἀλλὰ τίς δύο μετοχές.

257-266 Πέπεισαι δ' οἶμαι καὶ αὐτὸς παρ' ὅλον τὸν χρόνον, ὡς τὰς ιστορίας ἔγραψαν οἱ τοῦτ' ἔργον ἔχοντες, ἥττω γεγονέναι κατὰ τοῖς ἀνθρώποις, ὧν νῦν ἔπραξας <ἐν> Κομμόδου ὀλίγοις ἔτεσιν, ὥστε καθ' ἑκάστην ἡμέραν κἀγὼ θεώμενος ἕκαστον αὐτῶν ἐγύμνασά μου τὰς φαντασίας πρὸς ἀπώλειαν πάντων ὧν ἔχω. 23. Μετὰ τοῦτο καὶ αὐτός τι κλασθῆναι προσδοκᾷς, ὥσπερ ἄλλοι μηδὲν ἀδικήσαντες, εἰς νῆσον πεμφθῆναι ἔρημον. ὅπου δ' εἰς νῆσον τοιαύτην τις πεμφθῆναι προσδοκῆσας ἅμα τῇ πάντων ἀπωλείᾳ τούτων ὧν εἶχε παρεσκεύασεν ἑαυτὸν ἀνασχέσθαι, εἴ ποῦ ἐν τι ἀπολέσας μόνον μηδενὸς τῶν ἄλλων κτημάτων ἀφαιρεθείς, <οὐκ> ἐμελλε λυπήσεσθαι. Τὸ ἔπραξας δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὸν ἀποδέκτη τῆς πραγματείας τοῦ Γαληνοῦ, ἀλλὰ στὶς κακὲς ἐμπειρίες τοῦ συνόλου τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Κομμόδου, οἱ ὁποῖες ἦταν πολὺ περισσότερες, κατὰ τὸν συγγραφέα μας, ἀπὸ τίς κακὲς ἐμπειρίες ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν προηγούμενων αἰώνων. Προτείνεται λοιπὸν ἡ διόρθωση ἔπραξαν. Στὴν δευτέρη Γαλλικὴ ἐκδοση εἰσάγεται ἡ διόρθωση ἔπραξε Κόμμοδος, λύση ποὺ δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἀποκλεισθεῖ a priori. Πρόβλημα δημιουργεῖται προηγουμένως καὶ ἀπὸ τὴν ἀναφορικὴ-παραβολικὴ πρόταση ὡς τὰς ιστορίας ἔγραψαν οἱ τοῦτ' ἔργον ἔχοντες. Ὅπως εἶναι διατυπωμένη, δὲν γίνεται εὐκόλα ἀντιληπτὸ μὲ τί γίνεται ἡ σύγκριση. Τὸ ὡς τὰς ιστορίας ἔγραψαν θὰ εἶχε νόημα ἂν ὑπῆρχε στὴν κύρια πρόταση κάτι σχετικὸ μὲ τὴν συγγραφὴ ἱστορίας. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ἡ διόρθωση τοῦ τὰς ιστορίας σὲ <ἐν> ταῖς ιστορίαις. Γιὰ τὴν συνέχεια: σὺ κεφ. 23, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς

6. Βλ., ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ, E.A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods* (from B.C. 146 to A.D. 1100), New York-Leipzig 1893, 302 (s.v., 2a).

κυνικο-στωϊκῆς διατριβῆς τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος, ὁ συγγραφέας καταγράφει τὶς προτροπές του πρὸς τὸν ἀποδέκτη τῆς πραγματείας. Ἡ διόρθωσις σὲ προστακτικὴ προσδόκα ἀντὶ τοῦ ἁχρωμου προσδοκῆς ταιριάζει πολὺ καλὰ στὸ διαλογικὸ ὕφος τοῦ γραμματειακοῦ εἵδους πού ἐπιστρατεύει ὁ Γαληνὸς γιὰ νὰ προτρέψει τὸν φίλο του νὰ διατηρεῖ μέσα στὶς λύπες τὴν ἀταραξία του, ὅσο εἶναι ἐφικτό. Τὸ τι κλασθῆναι φαίνεται ἐπίσης ὑποπτο. Ἡ Κοτζιᾶ μεταφράζει («νὰ σοῦ συμβεῖ κάτι κακὸ ... νὰ σὲ στείλουν σὲ κάποιον ἐρημονήσι»), θεωρώντας ὅτι τὸ πεμφθῆναι ἐπεξηγεῖ τὸ κλασθῆναι. Καὶ πάλι ὁμως αἰσθάνεται ὁ ἀναγνώστης ὅτι κάτι λείπει, ὥστε ἡ σύνδεσις τῶν δύο ἀπαρεμφάτων νὰ εἶναι ἀπόλυτα ὁμαλὴ. Προτείνεται ἡ διόρθωσις τοῦ τι κλασθῆναι σὲ δικασθῆναι, ὁπότε τὸ πεμφθῆναι εἶναι ἀντικείμενο τοῦ δικασθῆναι καὶ τὸ κείμενο ρεεῖ ὁμαλότερα. Ἡ σύνταξις τοῦ δικάζομαι μὲ ἀπαρέμφατο μαρτυρεῖται καὶ σὲ κλασσικοὺς συγγραφεῖς. Ἀκόμη μία παρατήρησις: ὁ κώδικας παραδίδει τῶν ὧν εἶχε, τὸ τούτων ὧν εἶχε εἶναι διόρθωσις τῆς πρώτης ἐκδότριας Boudon-Millot. Ὅμως, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν ἕνα ἄλλο χωρίο τοῦ ἴδιου κειμένου (στίχ. 173 μετ' ὀλίγον χρόνον τῆς ἧς εἶπον ἀνόδου), εἶναι δυνατόν νὰ διατηρήσουμε τὴν γραφὴ τῶν ὧν εἶχε.

273-279 Οὐ γὰρ ἄλλος ἀνθρώπων τις ἀκριβῶς καὶ ὡς οὗτος ἐτίμησε δικαιοσύνην τε καὶ σωφροσύνην καὶ δι' αὐτὰς <καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς>. {κακέινας} Ἔσχε <δὲ> φύσει τοῦτο χωρὶς τῶν ἐκ φιλοσοφίας λόγων. Οὐ γὰρ ὠμίλησε φιλοσόφοις ἐν νεότητι παρὰ τῷ πατρὶ μὲν ἑαυτοῦ, πάμπαν δὲ ἐμῷ, τὸ μὲν κατὰ τὴν ἀρετὴν τὸ δὲ κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονίαν ἐκ παιδὸς ἀσκηθεὶς, ἐν αἷς καὶ αὐτὸ ἐκεῖνον ἦν πρῶτον. Ἡ τελευταία λέξις τοῦ χωρίου πρῶτον ἀποτελεῖ σαφῶς παραφθορὰ τοῦ πατρῶν (σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς προγόνους τοῦ κώδικα τῆς Βλατάδων ἢ λέξις ἀσφαλῶς θὰ ἦταν βραχυγραφημένη: πρῶων).

302 Ἐν τούτῳ τρεφόμενος ἀεὶ τῷ λογισμῷ μικρὰ πάντα εἶναι νομίζω καὶ σχολὰς καὶ ἄρμενα καὶ φάρμακα καὶ βιβλία καὶ δόξαν καὶ πλοῦτον <καὶ οὐκ> ἄξια σπουδῆς ὑπολάβοιμι <ἂν>. Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ στρεφόμενος ἀντὶ τρεφόμενος; Ἐνα παράλληλο ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τῶν κατ' Αἴγυπτον μοναχῶν⁷: ἐστρέφετο μὲν ἐκεῖνος ἐνδοθεν τοῖς λογισμοῖς (μποροῦν φυσικὰ νὰ προσαχθοῦν περισσότερα παραδείγματα). Ὅσον ἀφορᾷ τώρα στὴν συνέχεια, εἶναι σαφές ὅτι τὸ χωρίο νοσεῖ. Οἱ Γάλλοι ἐκδότες ἀντὶ τῆς προσθήκης <οὐκ ἂν> τῆς ἐκδόσεως τῆς Θεσσαλονίκης προτείνουν <πῶς ἂν>. Τὸ χωρίο μπορεῖ νὰ θεραπευθεῖ ἐν τούτοις μὲ μία ἐπέμβασις ὅχι τόσο ριζικὴ, τὴν διόρθωσις δηλαδὴ τῆς λέξεως σχολὰς σὲ σχολῇ (δοτικοφανὲς ἐπίρρημα). Ἀλλωστε, ὅπως μᾶς πληροφοροεῖ τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῆς Γαλλικῆς ἐκδόσεως, τὸ χειρόγραφο παραδίδει σχολῶ. Τὸ νόημα μὲ τὴν διόρ-

7. *Historia monachorum in Aegypto*. Édition critique du texte grec et traduction annotée par A.-J. Festugière (*Subsidia Hagiographica* 53), σ. 21 (I, 34, 214-215).

θωση πού προτείνεται εἶναι: δύσκολα (σχολῇ) μπορῶ νὰ θεωρήσω τὰ ἐργαλεῖα, τὰ φάρμακα, τὰ βιβλία, τὴν δόξα καὶ τὸν πλοῦτο ἄξια ὅποιασδήποτε ἐνασχολήσεως (μαζί τους).

318-320 *Τάχα γὰρ οἶμι με, καθάπερ ἔνιοι τῶν φιλοσόφων ἐπέσχοντο, οὕτως καὶ αὐτὸν ἀποφαίνεσθαι μηδέποτε δὴ μηδὲ νῦν λυπησεσθαι, {τῶν φιλοσόφων}. Θεωρώντας προφανῶς ὅτι ἡ δεύτερη γενικὴ τῶν φιλοσόφων παρεισέφρησε στὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς πρώτης, ἡ Γαλλίδα ἐκδότρια τὴν ὀβέλισε. Ὅμως μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ στὸ κείμενο, ἂν διορθώσουμε λυπήσεσθαι τὸν φιλόσοφον. Τὸ νόημα: ἴσως νομίζεις ὅτι, ἀκολουθώντας τις θεωρίες μερικῶν φιλοσόφων, θὰ ἀποφανθῶ πὼς οὔτε τώρα θὰ λυπηθεῖ ἕνας (πραγματικὸς) φιλόσοφος.*

353-355 καὶ διὰ τοῦτο τοῖς συνήθεσιν ἐκάστοτε λέγειν πειρῶμαι ὡς οὐδὲν οὐδέποτε ἐπαγγειλόμενος ἱκανὸς εἶναι ποιεῖν δ καὶ μὴ διὰ τῶν ἔργων ἐπεδειξάμην, ὅτι χρημάτων μὲν ἀπωλείας ἀπάσης καταφρονῶ, μέχρις ἂν ὑπολείπεται τοσαύτη κτήσις αὐτῶν, ὡς μήτε πεινῇν μήτε ὀργοῦν. Ἡ διόρθωση τοῦ πειρῶμενος τοῦ κώδικα σὲ πειρῶμαι πού προτείνεται στὴν ἔκδοση τῆς Θεσσαλονίκης φαίνεται μᾶλλον βέβαιη. Τὸ χειρόγραφο παραδίδει ἐπηγγειλόμενος, ἡ μετοχὴ ἐπαγγειλόμενος εἶναι διόρθωση πού εἰσῆχθη στὴν πρώτη Γαλλικὴ ἔκδοση καὶ υἱοθετήθηκε κατόπιν ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τῆς Θεσσαλονίκης. Γιὰ νὰ μὴν μείνει ὅμως ἡ εἰδικὴ (καὶ ὄχι αἰτιολογικὴ) πρόταση ὡς οὐδὲν... χωρὶς ρῆμα ἐξάρτησης, προτείνεται ἡ παλαιογραφικῶς ἐξίσου πιθανὴ διόρθωση ἐπηγγειλάμην. Ἡ πρόταση τώρα πού ξεκινᾷ μὲ τὸ ὅτι χρημάτων ... δὲν εἶναι σαφὲς ἀπὸ ποῖο ρῆμα ἐξαρτᾶται. Ἄν τὴν θεωρήσουμε εἰδική, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀντικείμενο τοῦ ἀπαρεμφάτου λέγειν, ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ μία τόσο ἀπομακρυσμένη λέξη. Ἄν πάλι τὴν θεωρήσουμε αἰτιολογικὴ, δὲν εἶναι σαφὲς οὔτε τί αἰτιολογεῖ, οὔτε ποιά αἰτιολογικὴ σχέση ἐκφράζει. Προτείνεται, κατὰ συνέπεια, ἡ πολὺ ἀπλὴ διόρθωση τοῦ ὅτι σὲ ἔτι. Πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτι πρέπει νὰ βάλουμε τελεία. Μὲ τὴν κύρια πρόταση πού ξεκινᾷ μὲ τὸ ἔτι ὁ συγγραφέας συνεχίζει τὴν σκέψη πού εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσει στὸν στίχο 323-324: *Χρημάτων μὲν γὰρ ἀπωλείας καταφρονῶ μέχρι τοῦ μὴ πάντων ἀποστερηθεῖς ...*. Μὲ τὸ ἔτι ὁ Γαληνὸς ἀνακεφαλαιώνει κατὰ κάποιον τρόπο καὶ προωθεῖ τὴν κεντρικὴ ἰδέα τῆς συγκεκριμένης ἐνόητας τῆς πραγματείας του.

362-363 *Τὰ δ' ἄλλα <α> γράφων εἰς ἀλυπίαν συνεβούλευσα, περιττὰ σοι λέγειν. Οἱ ἐκδότες τῆς Θεσσαλονίκης, ἀντιλαμβανόμενοι τὴν ἀνάγκη ὑπαρξῆς μιᾶς ἀναφορικῆς πρότασης, προσέθεσαν τὸ αἰ. Προτείνεται ἡ ἀπλούστερη διόρθωση: Ἀ δ' ἄλλα γράφων.*

366-368 *εἴτ' ἐξ ὧν ἀπορήσουσιν ὡς ἐμπιπλάναι τὰς ἐπιθυμίας σκοποῦμενοι δι'*

δλων τῶν νυκτῶν ἀγρυπνεῖν ἀναγκάζονται. Καὶ μὴ τυχόντες μὲν αὐτῶν ὀλοφύρονται. Τὸ ἀπορήσουσι δὲν δίνει νόημα, ἐφ' ὅσον οἱ φιλόπλουτοι ψάχνουν νὰ βροῦν τρόπους γιὰ νὰ κορέσουν τὴν ἐπιθυμία τους, δὲν κάνουν τὸ ἀντίθετο, ὅπως μᾶς ἀφήνει νὰ καταλάβουμε τὸ ἀπορήσουσι. Τὸ πρόβλημα ἔγινε ἀντιληπτὸ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἐκδότες, οἱ ὁποῖοι, στὴν δεύτερη ἐκδοση, πρότειναν <οὐκ> ἀπορήσουσι. Ἐδῶ προτείνεται ἡ ἀπλούστερη καὶ πιθανὴ ἀπὸ παλαιογραφικῆς ἀπόψεως διόρθωση εὐπορήσουσιν, βλ. ἓνα κάπως ὅμοιο χωρίο τοῦ Γαληνοῦ ἀπὸ τὸ *Ad Patrophilum*, Kühn 1, 266, 14: ἐπισκοπεῖσθαι τὴν περὶ τῶν γεγεννημένων διοίκησιν, ὡς κἀνταῦθα εὐπορήσαι σε τῆς εὐρέσεως, ὣν δυνατὸν ἐστὶ τῇ φύσει ποιεῖν. Τὸ ὀλοφύρονται ἀποτελεῖ διόρθωση τῆς Γαλλίδας ἐκδότριας ἀπὸ τὸ ὠρύρονται τοῦ κώδικα. Ἐξίσου ὅμως πιθανὴ φαίνεται καὶ ἡ διόρθωση ὀδύρονται.